

Ung livsstil
Nr 11
Mars 2011

Föräldrars och andra vuxnas betydelse för alkoholkonsumtionen

En studie av högstadie- och gymnasieelever

Stig Elofsson och Patrik Karlsson

Stockholms
universitet

Förord

Forskningsenheten vid idrotts- och kulturförvaltningarna genomför kontinuerligt studier omkring ”Resursutnyttjande och effekter av offentligt driven eller understödd verksamhet på fritidsfältet”.

Studier om barn och ungdomars fritidsvanor och fritidspreferenser har genomförts sedan 1984. I studien, Ung livsstil, som genomförts hösten 2004 och våren 2005 i Stockholm, har vi vidgat perspektivet något och strävat efter att mer utförligt kunna beskriva och analysera ungdomars livsvillkor. I första hand står dock ungdomars situation och preferenser på fritidsområdet i centrum för vår studie. Ung livsstil är ett samarbetsprojekt mellan idrotts- och kulturförvaltningarna i Stockholms stad och institutionen för socialt arbete (Stig Elofsson) vid Stockholms universitet. I Stockholm har vi genomfört studier 1985, 1992, 1998, 2004/2005 och 2008. Studierna om Ung livsstil har också genomförts tillsammans med Haninge kommun (åren 1998, 2004 och 2008), Helsingborgs stad (åren 2000, 2003, 2006 och 2009), Jönköpings kommun (1994, 1997, 2000, 2003, 2006 och 2009), Lidingö stad (åren 2003 och 2007), Norrköpings kommun 1985, 1991, 1996 och senhösten 2008, Huddinge kommun 1998 och 2009/2010 och Linköpings kommun 1992 och 2009/2010. Även i Eskilstuna 2008 har studierna från 1985 och 1993 följts upp.

Ett tack går också till de ansvariga för genomförandet av Ung livsstil i de övriga kommunerna. Det är i Haninge Stein Carlsson, i Helsingborg Peter Wennberth, i Jönköping Lena Claesson och Liz Modin, i Lidingö stad Anders Bergström och John Svensson, i Norrköping Peter Karlsson (1985) och Lars Zetterholm (2008), i Linköping Ulf Johansson (1992) och Stina Bond 2009/2010. I Eskilstuna har fältarbetet genomförts av Elin Karlberg. Även till Karlberg ber vi att få framföra vårt varma tack.

Från projektet Ung livsstil har följande 11 rapporter publicerats:

Blomdahl/Elofsson,	Vilka idrottsanläggningar vill ungdomar i Stockholms stad att det ska satsas på 2006-2010?
Elofsson, S,	Vilken typ av aktiviteter inom fritidsfältet önskar ungdomar i Stockholms stad att det ska satsas på?
Elofsson, S,	Vill gymnasieungdomar att Stockholms stad skall satsa på träffpunkter?
Claesson Nordin, Å, Claesson Nordin, Å, Sjöberg, J,	Deltar Stockholms barn och ungdomar i föreningslivet? God hälsa på lika villkor. Vad tycker pojkar och flickor är viktigt när de idrottar/ motionerar på fritiden? – jämförelse mellan de som inte är med i en idrottsförening, respektive med i en lagidrott eller en individuell idrott.
Blomdahl/Elofsson,	Hur många motionerar/idrottar för lite och vilka är dom? - en studie av den unga befolkningen i Stockholm, Haninge, Helsingborg, Jönköping och Lidingö.
Elofsson/Lengheden/Leis, Blomdahl/Elofsson/Eriksson	Vilka webbsidor besöker gymnasielever i Stockholms stad? PUNKTmedis – en utvärdering av en ungdomssatsning på Medborgarplatsens bibliotek i Stockholm.
Elofsson, S,	Ungdomars hälsa. Har kulturskolan samma positiva effekt på hälsa som idrottsförening?

Blomdahl/Elofsson

Idrott och motion bland ungdomar i särskolan.

Studier om de vuxnas fritidsvanor och fritidspreferenser har i Stockholm undersökts av oss 1985, 1998 och 2008.

De **vuxnas** motionsvanor, hälsa och sy punkter på vilka idrotts- och motionsanläggningar som staden ska satsa på under perioden 2009-2013 har under april månad 2008 och 2009 undersökts i Stockholms stad. De första rapporterna från denna undersökning är klar och har namnet:

Blomdahl/Elofsson/Öhman, **Vilka anläggningar/verksamheter tycker den vuxna befolkningen att Stockholms stad ska satsa på under 2009-2013?**

Blomdahl/Elofsson/Öhman, **Vilka anläggningar/verksamheter tycker de fysiskt inaktiva vuxna att Stockholms stad ska satsa på under 2009-2013?**

Under 2011 presenteras den tredje rapporten från vuxenstudien. Författare till denna rapport är undertecknade (Blomdahl/Elofsson). Rapporten heter: **”Fysisk inaktivitet bland vuxna jämfört med barn och ungdomar”**.

Utvärderingar inom kulturförvaltningens ram har skett när det gäller Kulturskolan: Följande rapporter har publicerats:

Blomdahl/Frostensson, **Vilket betyg ger barn, ungdomar och föräldrar Kulturskolan?**

Frostensson, C, **Lust och glädje. Hur uppfattar och värderar eleverna Kulturskolans undervisning?**

Markensten, K, **Varför slutar du i Kulturskolans musikundervisning?**

Den här rapportern ”föräldrars och andra vuxnas betydelse för alkoholkonsumtionen” är skriven av docent Stig Elofsson och fil.dr. Patrik Karlsson vid institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet.

Rapporterna i Ung livsstil finns på följande adress: <http://www.stockholm.se/idrott/forskning>

Stockholm i mars 2011

Ulf Blomdahl
Forskningsledare
Idrotts- och kulturförvaltningarna
Stockholms stad
Tel: 08/508 28 476
E-post: ulf.blomdahl@stockholm.se

C författarna
Omslagsbild: Christer Lind
ISBN 9186768 83-2

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Metod och material.....	5
Undersökningsgrupp	5
Variabler.....	6
Analytisk strategi.....	9
Resultat.....	9
Beskrivande statistik	9
Multivariata analyser.....	11
Diskussion	19
Referenser.....	23

Inledning

Ungdomars alkoholkonsumtion har länge varit föremål för stor uppmärksamhet. Unga tenderar, i de fall de dricker alkohol, att i större utsträckning än vuxna bli berusade, ett dryckesmönster som visat sig relaterat till exempelvis olyckor och i mer extrema fall dödsfall (se Naimi et al., 2003). På grund av detta är det naturligtvis viktigt att förstå de processer som gör att ungdomar dricker alkohol. En sådan förståelse är en förutsättning för potentiellt effektiva preventiva åtgärder, även om relevant kunskap beträffande hur man kan förändra drickandets bestämningsfaktorer är lika viktig (MacKinnon, Taborga & Morgan-Lopez, 2002).

Den samlade forskningen kring den s.k. etiologin bakom ungdomars drickande – och drog-användande – är mycket omfattande. Forskningen sträcker sig från studier kring genernas inverkan till analyser av makrosociala faktorer. Empiriska studier av interpersonellt inflytande på ungdomars alkoholkonsumtion utgör en central inriktning. Två huvudsakliga dimensioner har studerats: kamratinflytande och familjeinflytande. I den här artikeln fokuserar vi på den senare, delvis beroende på att kamratinflytandet ofta överskattats på bekostnad av familjeinflytandet. En förklaring till detta är att man i forskningen länge bortsåg från selektionseffekter (dvs. att ungdomar väljer att umgås med ungdomar som liknar dem själva) och att man frågade ungdomarna själva om kamraternas konsumtionsvanor (Kandel, 1996). I de studier där man kontrollerat för selektionseffekter och dessutom direkt frågat kamraterna om deras dryckesmönster framträder ett mycket svagare samband. Kamratinflytandet har i de tidigare, metodologiskt svagare studierna skattats till att vara upp till fem gånger starkare än vad det egentligen är (Kandel, 1996).

Familjen spelar av uppenbara skäl en stor roll för barn och ungdomar. Familjemiljön påverkar ungdomars emotionella utveckling och övergripande livschanser (Wen, 2008) och föräldrar utgör de viktigaste vuxna för de flesta barn och ungdomar (Beam, Chen & Greenberger, 2002). Detta har också kommit att uppmärksammas allt mer när det gäller förebyggande åtgärder. I Sverige har föräldraprogrammet Örebro Prevention Program under senare år blivit ett populärt program, och det är uppenbart att familjebaserade program är på frammarsch i Sverige och i en rad andra länder. Det bakomliggande antagandet hos dessa program är att det finns stora vinster med att rikta in programmen på den mest fundamentala socialiseringsinstansen för ungdomar, och att interventioner i familjemiljön därför kan förväntas leda till gynnsamma utfall. Studier visar att familjebaserade preventionsprogram kan ha positiva effekter på ungdomars alkohol- och narkotikakonsumtion (se Velleman et al., 2005).

I den här studien belyser vi relationen mellan ungdomars alkoholkonsumtion och två dimensioner som är kopplade till familjen: 1) familjestruktur¹ och 2) förtroende för föräldrar och andra vuxna. Vi använder oss av ett stort och unikt material bestående av drygt 20 000 elever i högstadiet och gymnasiet som möjliggör detaljerade analyser av ett slag som sällan är möjliga inom området. Även om många tidigare studier fokuserat på familjens sammansättning har de flesta enbart jämfört ungdomar som lever i intakta familjer mot övriga och därmed inte analyserat mer specifika familjesammansättningar (se Hoffman & Johnson, 1998). Den enkla förklaringen är att datamaterialen ofta varit för små för mer detaljerade analyser. Ett genomgående fynd är att ungdomar från splittrade familjer² använder mer alkohol och narkotika än ungdomar i intakta familjer (Flewelling & Bauman, 1990; Ledoux, Miller, Choquet & Plant, 2002). Sambandet har visat sig robust tvärs över substanser och i förhållande till olika konsumtionsmönster (Barret & Turner, 2006). Mönstret har typiskt sätt förklarats med hänvisning till skillnader i socioekonomisk status (SES) mellan intakta och splittrade hem och till skillnader i ”familjeprocesser” mellan dessa familjekonstellationer (Barret & Turner, 2006). Förklaringen har även sökts i olika grad av exponering för stress bland ungdomar i intakta och splittrade hem (Barret & Turner, 2006). Utifrån det senare perspektivet ses separationen mellan föräldrarna som en stressfylld händelse, vilken både föräldrar och barn måste anpassa sig till (Amato, 2000). Man kan förvänta sig att vissa dricker alkohol för att hantera detta.

Det finns emellertid skäl att skilja ut mer specifika familjesammansättningar i studier av sambandet mellan familjestruktur och ungdomars alkoholkonsumtion. Att enbart jämföra intakta familjer med övriga kan vara att ge en alltför grov bild av sambandet mellan familjestruktur och alkoholkonsumtion bland ungdomar. Det är möjligt att det finns skillnader mellan intakta familjer, familjer bestående av en vuxen och familjer bestående av en biologisk förälder och en styvförälder. En styrka med vårt material är att vi kan skilja ut så många som åtta familjekategorier vilket även i ett internationellt perspektiv framstår som ovanligt.

Analyserna av ungdomars förtroende för föräldrar och andra vuxna kan också sägas utgöra ett bidrag till forskningen. Relationen mellan ungdomar och deras föräldrar är synnerligen betydelsefull för ungdomars drickande och diverse andra utfall. I en omfattande studie visade Resnick et al. (1997) att relationen till föräldrar inverkar på utfall som självmordstankar, våld, sexuella beteenden och alkohol- och narkotikaanvändning. Andra studier bekräftar att föräld-

¹ Andra uttryck är ”familjesammansättning” och ”familjetyp”. Vi har här valt uttrycket ”familjestruktur” då detta är det mest etablerade i den internationella forskningen.

² Uttryck som ”splittrade” familjer och ”intakta” familjer är inte helt oproblematiska då de kan uppfattas som värderande. Det skall sägas att vi inte lägger någon värdering i olika typer av familjestruktur. Uttrycken är emellertid etablerade i den internationella litteraturen och därför använder vi dem här också.

rarelationen påverkar dessa och andra typer av utfall, såsom låg självkänsla, hos ungdomar (se t.ex. Ackard, Neumark-Sztainer, Story, & Perry, 2006). Ett av flera fynd är att föräldrars "övervakning" (monitoring) av sina barn är relaterad till alkoholkonsumtionen bland dessa: lägre grad av "övervakning" är kopplat till högre alkoholkonsumtion (Barnes, Hoffman, Welte, Farrel & Dintcheff, 2006). Det finns även ett samband mellan det stöd som föräldrar ger sina barn och barnens alkoholkonsumtion. Mer stöd hänger generellt sätt samman med lägre alkoholkonsumtion (Barnes, Reifman, Farrell & Dintcheff, 2000).

Trots ett ökat intresse bland alkoholforskare för familjerelationer är kunskapen kring förtroendedimensionens betydelse mycket begränsad. Detta trots att förtroende för andra människor är en kritisk faktor i unga människors utveckling (Flanagan, 2003, King, 2002, Mitchell, 1990). Flanagan (2003) hävdar att barn vars tidiga erfarenheter inte gett dem en basal känsla av förtroende tenderar att drabbas av självtvivel och osäkerhet. Ett liknande argument har förts fram av Mitchell (1990), som menar att människor som saknar förtroende för andra ofta har låg självkänsla och känner sig ensamma. King (2002) påtalar att "in terms of individual well-being, trust is necessary in forming healthy relationships and the lack of trust interferes with effective interpersonal functioning" (s. 642).

Den typ av problem som enligt dessa författare följer av brist på förtroende kan tänkas vara relaterade till alkoholkonsumtion via coping-relaterade och andra typer av "negativa" dryckesmotiv (jfr. Cooper, 1994, Cox & Clinger, 1988, Kuntsche, Knibbe, Gmel & Engels, 2005). De dricker alkohol för att lindra psykologiska och andra besvär som uppstått som en följd av en frånvaro av basalt förtroende. Motivationsmodeller kring alkoholkonsumtion utgår från att människor dricker för att uppnå olika mål, och att alkohol för olika människor kan fylla olika artade funktioner (Kuntsche, Knibbe, Gmel & Engels, 2005). Såväl rationella som känslomässiga processer antas påverka beslutet att dricka alkohol – människor fattar beslut om att dricka på basis av den känslomässiga förändring som de förväntar att konsumtionen kommer att medföra. Litteraturen på området visar att olika personlighetsfaktorer korrelerar med olika dryckesmotiv, där till exempel neurotiska (kännetecknat bl.a. av självtvivel) och ångestfyllda individer är benägna att dricka alkohol utifrån coping-motiv (Kuntche, Knibbe, Gmel & Engels, 2006). Även om vi i studien inte har uppgifter om dryckesmotiv, förefaller alltså en koppling mellan förtroende för vuxna och alkoholkonsumtion vara teoretiskt rimlig.

Det är möjligt att förtroendefaktorn också är av vikt när det gäller andra vuxna än de egna föräldrarna. Forskningen är relativt begränsad beträffande betydelsen av relationer till andra personer än föräldrar och kamrater (Beam, Chen & Greenberger, 2002). Relationen mellan ungdomar och andra anhöriga än föräldrar och syskon är till exempel ett förvånansvärt under-

studerat område inom forskningen om ungdomars utveckling (Smetana, Campione-Barr & Metzger, 2006). Goda relationer till andra vuxna kan emellertid teoretiskt tänkas fungera som en kompensationsmekanism för ungdomar vars relation till föräldrarna är mindre goda (jfr. Beam, Chen & Greenberger, 2002). Det är till exempel möjligt att ungdomar som inte har förtroende för sina föräldrar men har förtroende för sina far- eller morföräldrar (eller någon annan vuxen) dricker mindre alkohol än ungdomar som inte har förtroende för någon vuxen; de får, åtminstone till viss del, sina behov av ”goda” vuxenkontakter tillgodosedda av andra vuxna, vilket i sin tur kan få positiva återverkningar på konsumtionen. En del ungdomar menar själva att de ”klarat” de turbulenta ungdomsåren tack vare betydelsefulla andra vuxna såsom lärare och släktingar (se Zimmerman, Bingenheimer & Notaro, 2002). Det har också visat sig att förekomsten av naturliga mentorrelationer (relationer med andra vuxna än föräldrarna) bland ungdomar delvis kan kompensera för den ”negativa” inverkan av riskfaktorer på vissa problembeteenden (Zimmerman, Bingenheimer & Notaro, 2002).

Vid sidan av denna kompensationsmodell kan förtroende för andra vuxna också tänkas fungera gynnsamt bland ungdomar som har förtroende för de egna föräldrarna. Studier visar att många ungdomar har någon annan ”viktig vuxen” som de kan vända sig till och som kan fylla en roll som varken kamrater eller föräldrar kan. Beam, Chen och Greenberger (2002) påtalar med hänvisning till USA att det snarast är en norm att ha en nära relation till någon annan vuxen också bland ungdomar som har en bra relation till sina föräldrar. Dessa ”viktiga vuxna” ansågs i deras studie mindre fördömande och mer jämlika av ungdomarna, samtidigt som de sågs som bättre förebilder och vägledare än kamraterna.

Metod och material

Undersökningsgrupp

Materialet som används i analysen har hämtats från undersökningar kring barns och ungdomars fritidsvanor och livssituation som genomförts på olika orter från 2000 och framåt. Studien har genomförts av fritids- och kulturförvaltningarna (eller motsvarande) i form av enkäter som elever i mellan- och högstadiet samt gymnasiet fyllt i under lektionstid i skolan. Vid genomförandet har personal från fritids- och kulturförvaltningarna (eller motsvarande) varit närvarande för att kunna besvara eventuella frågor. Urvalet av orter kan närmast ses som ett bekvämlighetsurval då det omfattar kommuner som genomfört sådana undersökningar i samarbete med idrottsförvaltningen i Stockholm och Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet. Samtliga undersökningar har gemensamt syfte att studera elevernas utövande av olika fritidsaktiviteter³ med tyngdpunkt på aktiviteter som får offentligt stöd. I samtliga enkäter ingår vid sidan av dessa frågor som gäller elevernas sociodemografiska och sociala bakgrund, deras skolsituation samt i de studier som analyseras här frågor kring alkoholkonsumtion. Urvalet av elever har genomförts som ett stratifierat klusterurval där klassen utgör urvalsenhet. Urvalsramen innefattar uppgifter om skola, klassbeteckning och antal elever i klassen. På gymnasiet ingår även uppgifter om program samt antal pojkar och flickor i varje klass. Urvalen omfattar ett lika stort urval av elever i varje årskurs på alla tre stadierna och har genomförts som ett systematiskt urval för att få en god geografisk spridning över skolor (och därmed även olika typer av bostadsområden) samtidigt som hänsyn tas till skolornas storlek. På gymnasiet har även eftersträvat att få en fördelning i urvalet mellan natur- och samhällsvetarprogrammet samt övriga program som stämmer med den som gäller för kommunen i sin helhet. Gruppen "övriga" program har stratifierats så att man skall få en likartad representation av pojk- respektive flickdominerade program. Det externa bortfallet, som innefattar elever vilka var frånvarande vid den aktuella lektionen, varierar något mellan de olika undersökningarna men uppgår i genomsnitt till cirka 15% på högstadiet och cirka 20% på gymnasiet. I tabell 1 redovisas antalet elever som deltagit i de olika undersökningarna som utgör materialet för artikeln, sammanlagt ingår 20 166 elever. Som tabellen visar ingår inte

³ Med fritid menas här allt som ligger utanför skolan. I första hand studeras ungdomars situationer och preferenser på fritidsområdet (även kultur såsom bibliotek och läsvanor) men i studierna studeras även andra faktorer som beskriver barns/ungdomars livsvillkor, t ex hälsa, matvanor, kroppsuppfattning, fysisk aktivitet, livskvalitet..

mellanstadieeleverna i undersökningen. Frågor om alkoholkonsumtion har enbart undantagsvis ställts till dessa.

Tabell 1. Antal elever som besvarat enkäterna efter kön, stadium samt ort och år.

Ort och år	Högstadiet		Gymnasiet	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Haninge, 2004	286	299	214	234
Haninge 2008	377	291	409	351
Helsingborg, 2000	378	354	400	400
Helsingborg, 2003	422	341	424	407
Helsingborg, 2006	429	376	423	401
Jönköping 2000	354	341	273	296
Jönköping 2003	579	523	351	328
Jönköping, 2006	634	609	506	453
Jönköping 2009	551	574	551	503
Lidingö, 2003	246	248	#	#
Lidingö 2007	306	272	238	238
Stockholm, 2004/2005	1760	1744	723	803
Totalt	6322	5922	4512	4414

Här genomfördes ingen undersökning på gymnasiet.

Variabler

Alkoholvanor. Som utgångspunkt för bestämningen av ungdomarnas alkoholvanor används uppgifter om hur ofta de druckit starköl, starkcider/alkoläsk, vin, sprit respektive hembränd sprit under de senaste fyra veckorna. För var och en av dessa alternativ har svarsalternativen varit: ingen gång, 1-2 gånger, 3-5 gånger, 6-10 gånger, 11 gånger eller mer. Till en del torde frågornas placering inom en enkät vars huvudsyfte är att studera utövande av fritidsaktiviteter innebära att den överskattning av alkoholkonsumtion (liksom droganvändning m m) som ofta förekommer i enkäter som mer direkt är inriktade mot att studera detta till viss del kunnat undvikas⁴. Vid sidan av detta har svaren granskats i detalj och i (det begränsade antalet) fall då eleverna (speciellt högstadiepojkar) angett orimligt hög sammanlagd frekvens har dessa överförs till bortfall. Sammantaget uppgår det interna bortfallet på frågorna till cirka 6% på högstadiet och cirka 5% på gymnasiet oberoende av kön. Som sammanfattande mått på alkoholkonsumtionen har totala antalet gånger eleverna uppger att de druckit dessa olika typer av alkohol använts.⁵ Vid sidan av detta studeras även andelen som uppger att de inte druckit alkohol under de senaste fyra veckorna samt ett mått på mer ”intensiv konsumtion”. Detta utgår från antal gånger man druckit alkohol och där gränsen för högstadielever satts vid åtta gånger, vilket grovt sett motsvarar två gånger per vecka, och för gymnasieungdomar satts vid

⁴ Till exempel kunde man inom forskargruppen konstatera att uppgifterna kring användningen av anabola steroider, vilket uppmärksammades speciellt under mitten på 1990-talet, i undersökningar låg betydligt lägre än vad man fann i undersökningar som speciellt inriktade sig mot denna problematik. Senare studier har också antytt att den senare typen av undersökningar överskattat bruket, speciellt bland högstadiepojkar.

16 gånger. Valet av denna gräns för ”intensivare konsumtion” är naturligtvis inte given, och inte heller den skillnad som vi gjort mellan högstadie- och gymnasieungdomar i detta avseende. Vårt val av gräns styrdes emellertid av att vi ville avgränsa en mindre grupp ungdomar inom respektive stadium.

Familjestruktur. Uppgifter om elevernas familjestruktur har hämtats från frågan ”Vilka vuxna bor du med?” Svartalternativen var: *mamma och pappa, endast mamma, endast pappa, mamma och annan vuxen, pappa och annan vuxen, ibland mamma/ibland pappa⁶, annan/andra vuxna, jag bor själv.*

Förtroende för vuxna. Uppgifter om förtroende för vuxna bygger på frågan ”Vilka personer har du förtroende för?” Eleverna har fått kryssa för (utan begränsning) följande alternativ: *någon lärare, skolsköterska, någon socialsekreterare/fältsekreterare, egen förälder/föräldrar, mormor/morfar /farmor/farfar/ annan äldre annan äldre släkting, någon kompis förälder, kurator på skolan, någon fritidsledare, någon idrotts-/föreningsledare, personal på ungdomsmottagning, någon bibliotekarie, någon polis, annan vuxen.* Utifrån svaren har följande sju grupper bildats: (1) ingen vuxen anges, (2) ej föräldrar/förälder men socialsekreterare, skolsköterska, kurator eller personal på ungdomsmottagning, (3) ej föräldrar /förälder men lärare, polis, fritids-, idrotts-/föreningsledare, bibliotekarie, kamrats föräldrar eller annan vuxen, (4) ej föräldrar/förälder men mor-, farföräldrar eller annan släkting, (5) enbart föräldrar/förälder, (6) föräldrar/förälder plus en annan samt (7) föräldrar/förälder plus två eller flera andra.

Socioekonomisk bakgrund, invandraranknytning, årskurs samt undersökningsort och undersökningstid inkluderades som kontrollvariabler i analyserna. Socioekonomisk bakgrund är relaterad till diverse hälsorelaterade beteenden bland ungdomar, även om sambandet inte visat sig entydigt när det gäller alkoholkonsumtion (Hansen & Chen, 2007). Som beskrivning av *socioekonomisk bakgrund* används i den här studien måttet familjens materiella resurser, vilket innefattar en gruppering i fem grupper med utgångspunkt från familjens boende samt tillgång till bil, båt och sommarstuga (se närmare i Blomdahl & Elofsson 2006, s 29). Grupperingen kan ses som en hierarki från familjer med mycket små (hyresrätt, saknar bil, båt och sommarstuga) till familjer med mycket stora resurser (villa/radhus samt tillgång till bil, båt

⁵ Vid summeringen används klassmitten för de olika svartalternativen samt värdet 13 för den öppna klassen.

⁶ Till denna grupp förs samtliga elever med växelvis boende oberoende av om en eller båda föräldrar bor ensamma eller tillsammans med en ny partner.

och sommarstuga)⁷. Samma mått på socioekonomisk bakgrund har använts i flera andra studier (Statistiska Centralbyrån, 1981; Nilsson, 1998; Larsson, 2008). Måttet är emellertid enbart ett av flera tänkbara mått på socioekonomisk bakgrund, där andra alternativ utgörs av föräldrars inkomst, utbildning alternativt yrke. Det aktuella datamaterialet innefattar emellertid inga uppgifter kring detta. Viss försiktighet krävs därmed vid tolkning av sambandet mellan socioekonomisk bakgrund och alkoholkonsumtion. Tolkningen kompliceras också av det faktum att det finns indikationer på att inverkan av socioekonomisk bakgrund varierar beroende på hur alkoholkonsumtionen mäts (Casswell, Pledger & Hooper, 2003).

Det bedömdes också viktigt att kontrollera för invandraranknytning. Amundsen, Rossow och Skurtveit (2004) har i en norsk studie visat på en lägre grad av alkoholkonsumtion bland ungdomar med invandrarbakgrund än bland ungdomar med norsk bakgrund. Som grund för beskrivningen av *invandraranknytning* används uppgifter huruvida ungdomarna själva och deras föräldrar är födda i Sverige eller ej (en utförligare beskrivning finns i Blomdahl & Elofsson 2006, s 33-34). Frågorna har följande formulering: ”Är du (din pappa, mamma) född i Sverige?” (*Nej/Ja*). Med utgångspunkt från svaren på dessa tre frågor grupperas ungdomarna i fyra grupper i hierarkisk ordning från ungdomar utan invandraranknytning till ungdomar med stark invandraranknytning på följande sätt: Ungdomar med svenskt ursprung, svag invandraranknytning (t.ex. en förälder född utomlands, andra generations invandrare (bägge föräldrar födda utomlands, själv född i Sverige) samt första generations invandrare (själv och bägge föräldrar födda utomlands)).

I samtliga analyser kontrollerades också *årskurs*. Även om det statistiska analyserna genomfördes separat för högstadie- och gymnasieungdomar (se mer nedan) bedömde vi det som viktigt att kontrollera för årskurs inom respektive stadium. Samtidigt som alkoholkonsumtionen kan förväntas öka i och med en övergång till ett annat stadium (t ex som en följd av exponering för äldre ungdomar) är det tänkbart att förändringen också sker gradvis. Då alkoholkonsumtion därtill tenderar att variera över tid och rum kontrollerar vi också för variablerna *undersökningsort och undersökningsår*.

En potentiell felkälla beträffande de statistiska skattningarna är att vi inte har uppgifter på alkoholkonsumtion bland ungdomarnas kamrater. Betydelsen av detta skall dock knappast

⁷ *Mycket stora resurser* : Bor i villa/radhus + bil + båt + sommarstuga; *Stora resurser* : Bor i villa/ radhus/insatslägenhet/andelslägenhet + två av sommarstuga, båt, bil; *Genomsnittliga resurser* : Övriga t ex bor i hyreslägenhet + har två av sommarstuga, båt och bil; *Små resurser* : Bor i hyreslägenhet + har tillgång till ett av sommarstuga, båt och bil; *Mycket små resurser* : Bor i hyreslägenhet + har ej sommarstuga, båt eller bil

övertolkas. Det har hävdats att effekten av familjeinflytandet på ungdomars alkohol- och drogkonsumtion i stor utsträckning går via valet av kamrater; faktorer i familjen påverkar vilka kamrater ungdomar väljer att umgås med vilket i sin tur påverkar deras konsumtionsvanor. Henry (2008) visade nyligen i en longitudinell panelstudie att ungdomar med bristande anknytning till familjen tenderar att välja att umgås med droganvändande kamrater. I den utsträckning som relationen mellan familjefaktorer och alkoholkonsumtionen "medieras" av valet av kamrater kommer inte frånvaron av kontroll för kamraternas konsumtionsvanor medföra felaktiga skattningar av sambandet mellan familjeinflytande och alkoholkonsumtion. Bristen på kontroll för kamratvariabeln innebär emellertid att vi inte kan identifiera huruvida valet av kamrater utgör en kausal mekanism varigenom familjeinflytandet är relaterat till konsumtionsvanorna.

Analytisk strategi

Genomgående har de statistiska analyserna genomförts separat för stadium och kön. Analyserna inleds med att studera gruppen elever som uppger att de inte druckit alkohol någon gång under de senaste fyra veckorna. Med hjälp av logistisk regression studeras sambanden med familjestruktur och förtroende för vuxna efter kontroll för elevernas socioekonomiska situation (familjens resurser), grad av invandraranknytning, undersökningsår och undersökningsort samt årskurs. Efter detta analyseras närmare hur motsvarande faktorer är kopplade till konsumtionen av alkohol bland elever som uppger att de druckit alkohol under de senaste fyra veckorna. Analysen av antalet gånger man druckit alkohol görs med multipel variansanalys. Eftersom fördelningen för antal gånger man druckit alkohol, även bland dem som druckit alkohol, är starkt snedfördelad (skevhetsmättet varierar mellan 2.03 och 2.96) används logarimerade värden i analysen. Analysen av "intensiv konsumtion", definierat utifrån om man ofta druckit alkohol (åtta gånger eller fler på högstadiet, 16 gånger eller fler på gymnasiet), görs med logistisk regression på samma sätt som vid analysen av om man druckit eller ej. Bearbetningen av data har gjorts i SPSS, version 15.

Resultat

Beskrivande statistik

I tabell 2 presenteras undersökningsgruppen med avseende på social bakgrund, familjestruktur, förtroende för vuxna samt alkoholkonsumtion uppdelat efter stadium och kön.

Tabell 2. Undersökningsgruppens sammansättning med avseende på familjens resurser, invandraranknytning, familjestruktur, förtroende för vuxna samt alkoholkonsumtion efter kön och stadium.

Variabel	Högstadiet		Gymnasiet	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Antal elever	5916	5670	4192	4148
Familjens resurser (m)	2.69	2.76***	2.76	2.84***
Invandraranknytning (%)				
Svensk ursprung	67	66	72	71
Svag #	12	13	11	12
Andra generation	13	13	8	8
Första generation	7	8	9	9
Familjestruktur (%)		***		***
Båda föräldrar	70	69	66	63
Ensamstående mamma	9	11	11	13
Ensamstående pappa	2	1	3	2
Växelvis boende	14	13	8	8
Mamma + annan vuxen	3	5	5	6
Pappa + annan vuxen	2	1	2	2
Annat	1	1	2	2
Ensam			3	4
Förtroende för vuxna (%)		***		***
Ej förälder				
Ingen	6	6	8	6
Skolsköterska, kurator m.fl.	1	2	1	2
Lärare, föreningsledare m.fl.	5	4	4	3
Mor-, farförälder, släkt	5	6	5	7
Endast förälder	24	25	26	25
Förälder + en	17	19	18	21
Förälder + två el flera	42	38	38	36
Alkoholkonsumtion				
Ej druckit senaste fyra veckorna (%)	66	64+	26	26
Druckit alkohol, antal gånger				
Medelvärde	6.27	6.33	9.49	7.80
Median	3.00	4.00	6.00	5.50
Druckit alkohol ofta ##, (%)	7	8*	11	7***

+ p<0.10; * p<0.05, ** p<0.01; *** p<0.001; # Innefattar ungdomar med en förälder född utomlands, adoptivbarn etc.; ## På högstadiet motsvarar detta 8 gånger eller mer, på gymnasiet 16 ggr eller mer.

Inte speciellt förvånande kan man konstatera att det finns en betydande skillnad mellan högstadie- och gymnasieelever när det gäller alkoholkonsumtion. Betydligt fler av gymnasieeleverna har druckit alkohol under de senaste fyra veckorna och de som druckit har i genomsnitt gjort detta flera gånger. Andelen som har druckit alkohol minst åtta respektive 16 gånger under perioden är också avsevärt högre. Generellt är könsskillnaderna begränsade men på gymnasiet är det en något mindre grupp bland flickorna som dricker alkohol ofta. På högstadiet är skillnaderna mellan pojkar och flickor mindre men de tendenser som finns pekar här snarast mot högre alkoholkonsumtion bland flickor än bland pojkar.

På bägge stadierna gäller att en klar majoritet av eleverna, dock något färre på gymnasiet än på högstadiet, bor med bägge sina biologiska föräldrar. Bland övriga familjekonstellationer

är det vanligast med växelvis boende eller att man bor med en ensamstående mamma. En stor majoritet (över 80%) uppger att de har förtroende för föräldrarna. Bland dem som uppger att de inte har förtroende för föräldrarna är det ungefär lika vanligt att man uppger att man inte har förtroende för någon vuxen, att man har förtroende för personal i skolan/vuxna inom fritidssektorn eller mor/farföräldrar. På bägge stadierna finns vissa skillnader mellan pojkar och flickor både då det gäller familjestruktur och förtroende för vuxna. Flickor bor i något mindre utsträckning med bägge föräldrar, vilket kan förklara att flickorna bor i familjer med genomsnittligt något mindre resurser. Det finns också vissa skillnader mellan pojkar och flickor när det gäller fördelningen för vilka grupper av vuxna man har förtroende för, men det är lika vanligt att pojkar och flickor har förtroende för föräldrar. Sammantaget finns alltså vissa skillnader mellan pojkar och flickor men i de flesta fall är dessa trots allt ganska begränsade.

Multivariata analyser

Analysen av ungdomarnas alkoholkonsumtion inleds med en analys av andelen ungdomar som uppger att de inte druckit något under de senaste fyra veckorna (tabell 3).

Tabell 3. Ej druckit alkohol under de senaste fyra veckorna. Samband med familjestruktur och förtroende för vuxna, kontrollerat för årskurs, familjens resurser, invandraranknytning samt ort och år. Resultat från logistisk regression efter kön och stadium. Oddskvoter och förekomst av signifikanta samband.

Variabel	Högstadiet		Gymnasiet	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Pseudo R ² (%)	14.8	19.1	9.5	15.9
<i>Årskurs</i>	***	***	***	***
Första	1.00	1.00	1.00	1.00
Andra	0.55***	0.42***	0.55***	0.63***
Tredje	0.37***	0.27***	0.43***	0.41***
<i>Familjens resurser</i>	***	***	***	*
Mycket stora	1.00	1.00	1.00	1.00
Stora	1.46**	1.50**	2.00***	1.36
Medel	1.67***	1.85***	2.36***	1.40
Ganska små	2.15***	1.82***	2.85***	1.86**
Små	3.20**	2.46**	5.20**	1.83*
<i>Invandraranknytning</i>	*	***	***	***
Svenskt ursprung	1.00	1.00	1.00	1.00
Svag	0.90	0.81*	1.24+	1.17
Andra generation	1.15	1.57***	1.75***	2.41***
Första generation	1.34*	2.02***	2.20***	5.66***
<i>Ort och år</i>	***	***	***	***
Haninge 2004	1.06	1.32+	1.80**	1.24
Haninge 2008	0.61***	0.70*	0.96	1.27
Helsingborg, 2000	0.21***	0.26***	0.64***	0.48***
Helsingborg, 2003	0.55***	0.77+	0.76+	0.93
Helsingborg, 2006	0.92	1.11	0.98	1.65**
Jönköping, 2000	0.27***	0.30***	0.86	0.90
Jönköping, 2003	0.65***	0.81+	2.17***	1.69**
Jönköping, 2006	0.98	0.99	1.79***	1.13
Jönköping, 2009	0.81+	0.96	1.51*	1.90***
Lidingö, 2003	0.78	0.72*		
Lidingö 2007	2.01***	1.54*	1.50*	1.17
Stockholm, 2004/2005	1.00	1.00	1.00	1.00
<i>Familjestruktur</i>	***	***	**	***
Båda föräldrar	1.00	1.00	1.00	1.00
Ensamstående mamma	0.56***	0.62***	0.76*	0.52***
Ensamstående pappa	0.72	0.46**	0.63*	0.94
Växelvis boende	0.59*	0.48*	0.83	0.47*
Mamma + annan vuxen	0.67***	0.53***	0.61**	0.55***
Pappa + annan vuxen	0.62**	0.45***	0.71+	0.55***
Annat	0.39*	1.50	0.50*	0.43**
Ensam			0.85	0.37***
<i>Förtroende för vuxna</i>	***	***		
Ej förälder				
Ingen	0.57***	0.71**	1.03	1.18
Skolsköterska, kurator m.fl.	0.32***	0.54**	0.66	0.78
Lärare, föreningsledare m.fl.	0.56***	0.86	1.04	1.13
Mor-, farförälder, släkt	0.48***	0.45***	0.80	0.75+
Endast förälder	0.96	0.96	0.87	1.11
Förälder + en	0.91	1.07	1.18	0.98
Förälder + två el flera	1.00	1.00	1.00	1.00

+ p<0.10; * p<0.05, ** p<0.01; *** p<0.001

Ser man till olika familjesammansättningar gäller genomgående att det är vanligast att ungdomar som bor med bägge sina biologiska föräldrar inte druckit alkohol. Med tanke på att

osäkerheten i skattningarna för övriga grupper ibland är ganska stor (vissa grupper innefattar trots allt ett fåtal individer) är det svårt att notera några mer genomgående skillnader mellan dessa. Det kan dock vara värt att notera att pojkar med växelvis boende som går på gymnasiet inte skiljer sig markant från gymnasiepojkar som bor med bägge sina biologiska föräldrar. I alla övriga fall är andelen som druckit alkohol klart högre än bland dem som bor med bägge föräldrarna. Ungdomarnas förtroende för vuxna är tydligt kopplat till frågan om man druckit alkohol eller ej på högstadiet men inte på gymnasiet. På högstadiet går både bland pojkar och bland flickor en tydlig skiljelinje mellan de som uppger att de har förtroende för föräldrar och de som uppger att de ej har det. Ungdomar som inte har förtroende för föräldrar har i större utsträckning druckit alkohol. Det finns en viss tendens till att detta är vanligast bland dem som uppger att de har förtroende för skol-/fritidspersonal respektive de som har förtroende för mor-/farföräldrar.

Andelen ungdomar som inte druckit alkohol minskar relativt kontinuerligt med ökad ålder. I de flesta fall tycks andelen sjunka kraftigast under det första året på respektive stadium. Det finns en tydlig koppling till elevernas sociala bakgrund, ungdomar som kommer från familjer med större resurser har i större utsträckning druckit alkohol. Genomgående tycks socioekonomisk bakgrund få något starkare genomslag bland pojkar än bland flickor, en skillnad som blir mest framträdande på gymnasiet. Både för första och andra generationens invandrarungdomar gäller att de i mindre utsträckning än ungdomar med svenskt ursprung druckit alkohol men avståndstagandet från alkohol är genomgående mer markerat bland första generationens invandrarungdomar. Speciellt gäller detta bland gymnasieflickor.

De tydliga signifikanta sambanden med ort-/tidpunkt kan tolkas som en indikation på att alkoholkonsumtionen kan variera såväl mellan orter som mellan olika tidpunkter. Jämför man med resultaten för Stockholm från 2004/05 finns vissa tecken på att andelen som druckit alkohol genomgående är högre i Helsingborg (undantag gymnasieflickor 2006)⁸. Samtidigt tycks det finnas en relativt hög andel som ej druckit alkohol på gymnasiet i Jönköping, något som dock ej tycks slå igenom på högstadiet där vi i studierna från 2000 och 2003 snarare har en hög andel bland högstadiepojkarna som druckit alkohol.

I tabell 4 går vi vidare genom att studera hur många gånger de ungdomar som druckit alkohol uppger att de druckit under de senaste fyra veckorna. Här är det viktigt att notera att måttet är en summering av antalet gånger man druckit olika sorter av alkohol, vilket innebär

⁸ En viss reservation måste här göras. En nyare studie från Helsingborg genomförd år 2009 visar att andelen som ej druckit alkohol ökat något. Bland högstadieflickor från 68 till 73%, bland gymnasiepojkar från 23 till 36% samt bland gymnasieflickor från 28 till 30%. Bland högstadiepojkarna är andelen både år 2006 och 2009 69%.

att det inte helt motsvarar antalet tillfällen man druckit alkohol, man kan vid samma tillfälle ha druckit flera sorter alkohol. Eftersom antalet gånger man druckit alkohol är positivt snedfördelat har analyserna gjorts på det logaritmerade värdet (naturliga logaritmen).

Tabell 4. Druckit alkohol under de senaste fyra veckorna. Antal gånger. Samband med familjestruktur och förtroende för vuxna, kontrollerat för årskurs, familjens resurser, invandraranknytning samt ort och år. Resultat från multipel variansanalys efter kön och stadium. Estimerade medelvärden för logaritmen av antal gånger och förekomst av signifikanta samband.

Variabel	Högstadiet		Gymnasiet	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
R ² (%)	8.2	7.5	4.8	5.0
<i>Årskurs</i>	***	***	***	***
Första	1.41	1.31	1.78	1.50
Andra	1.65***	1.54***	1.87+	1.66**
Tredje	1.76***	1.62***	2.10***	1.76***
<i>Familjens resurser</i>	**		***	*
Mycket stora	1.78	1.63	2.15	1.78
Stora	1.64*	1.52	1.93**	1.70
Medel	1.61*	1.47*	1.86***	1.62*
Ganska små	1.45***	1.44*	1.84***	1.60*
Små	1.57	1.38+	1.81***	1.52*
<i>Invandraranknytning</i>	*		**	***
Svenskt ursprung	1.52	1.54	2.02	1.74
Svag	1.63+	1.52	1.99	1.78
Andra generation	1.68*	1.52	1.86*	1.57**
Första generation	1.61	1.38+	1.81**	1.48***
<i>Ort och år</i>	***	***	***	***
Haninge 2004	1.51	1.21+	1.86	1.53**
Haninge 2008	1.74**	1.50	2.03+	1.74
Helsingborg, 2000	1.91***	1.75***	2.17***	1.91*
Helsingborg, 2003	1.57	1.40	1.92	1.65*
Helsingborg, 2006	1.61	1.38	1.98	1.60**
Jönköping, 2000	1.65*	1.65**	1.85	1.59*
Jönköping, 2003	1.65*	1.54+	1.75+	1.49***
Jönköping, 2006	1.72**	1.61**	1.87	1.53***
Jönköping, 2009	1.62+	1.47	1.86	1.61*
Lidingö, 2003	1.25+	1.48		
Stockholm, 2004	1.46	1.41	1.90	1.77
<i>Familjestruktur</i>		***		
Båda föräldrar	1.46	1.33	1.86	1.59
Ensamstående mamma	1.57	1.49*	1.94	1.61
Ensamstående pappa	1.65	1.63+	2.04*	1.59
Växelvis boende	1.46	1.49**	1.94	1.66
Mamma + annan vuxen	1.54	1.66***	1.89	1.72*
Pappa + annan vuxen	1.57	1.43	1.86	1.47
Annat	1.57	1.39	1.94	1.76
Ensam			1.87	1.73+
<i>Förtroende för vuxna</i>	***	***		**
Ej förälder				
Ingen	1.75***	1.60**	1.93	1.73
Skolsköterska, kurator m.fl.	1.81**	1.66**	2.16*	1.67
Lärare, föreningsledare m.fl.	1.71***	1.48	1.86	1.49
Mor-, farförälder, släkt	1.69***	1.70***	1.97+	1.79**
Endast förälder	1.52*	1.33	1.81	1.63
Förälder + en	1.39	1.33	1.86	1.54*
Förälder + två el flera	1.39	1.33	1.84	1.63

+ p<0.10; * p<0.05, ** p<0.01; *** p<0.001

Ser man till familjestruktur blir skillnaderna betydligt mindre än när det gäller andelen som ej druckit alkohol. Här framträder endast signifikanta samband bland högstadieflickor. Bland

högstadiesflickor som druckit alkohol dricker de som bor med bägge föräldrar i genomsnitt vid färre tillfällen än övriga. Högstadiesflickor som bor med en ensamstående mamma, mamma och styvpappa eller har växelvis boende dricker (om de dricker) i genomsnitt vid flera tillfällen. Liksom när det gäller frågan om man druckit eller ej framträder på högstadiet tydliga samband med förtroende för vuxna. Också här går en tydlig skiljelinje mellan de som har förtroende för föräldrar och de som ej har det. Högstadieselever som saknar förtroende för föräldrar dricker i genomsnitt vid fler tillfällen om de dricker alkohol. Vid sidan av detta framträder även ett signifikant samband bland gymnasieflickorna som pekar mot att flickor som uppger att de saknar förtroende för föräldrar men i gengäld har förtroende för mor-/farföräldrar om de dricker i genomsnitt gör det vid fler tillfällen än övriga gymnasieflickor.

För ålder framträder ett likartat samband som när det gäller andelen som överhuvudtaget druckit alkohol. Ökad ålder innebär inte enbart att fler dricker alkohol utan även att man gör detta fler gånger om man dricker. Sambanden med socioekonomisk bakgrund förstärker den redan konstaterade bilden, det är inte enbart vanligare att ungdomar från familjer med större resurser dricker alkohol utan det är också så att de dricker vid fler tillfällen om de dricker. Ser man till invandraranknytning blir bilden dock inte lika entydig. På gymnasiet gäller att invandrarungdomar som dricker alkohol gör det mindre ofta än motsvarande ungdomar med svenskt ursprung, medan motsatsen tycks gälla bland (speciellt andra generationens) invandrarpojkar på högstadiet.

I tabell 5 analyseras den grupp som uppger att de druckit alkohol ofta (på högstadiet mer än åtta gånger, på gymnasiet mer än 16 gånger). Som jämförelsegrupp används övriga ungdomar som uppger att de druckit alkohol åtminstone vid ett tillfälle under de senaste fyra veckorna.

Tabell 5. Druckit alkohol mer än åtta gånger (högstadiet) respektive 16 gånger (gymnasiet) under de senaste fyra veckorna. Samband med familjestruktur och förtroende för vuxna, kontrollerat för årskurs, familjens resurser, invandraranknytning samt ort och år. Resultat från logistisk regression efter kön och stadium. Oddskvoter och förekomst av signifikanta samband.

Variabel	Högstadiet		Gymnasiet	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Pseudo R ² (%)	8.4	7.5	8.0	6.4
<i>Årskurs</i>	***	***	***	
Första	1.00	1.00	1.00	1.00
Andra	1.50*	1.57*	1.15	1.19
Tredje	2.06***	1.84***	1.96***	1.43*
<i>Familjens resurser</i>			***	
Mycket stora	1.00	1.00	1.00	1.00
Stora	0.72	0.75	0.44***	1.30
Medel	0.67*	0.70+	0.34***	0.96
Ganska små	0.51*	0.53*	0.45***	0.79
Små	0.63	0.77	0.27**	0.80
<i>Invandraranknytning</i>			*	**
Svenskt ursprung	1.00	1.00	1.00	1.00
Svag	1.21	1.15	0.97	1.27
Andra generation	1.26	1.20	0.73	0.51*
Första generation	1.17	0.92	0.53**	0.34**
<i>Ort och år</i>	***	**	***	***
Haninge 2004	0.77	0.68	0.87	0.61
Haninge 2008	1.83*	1.34	1.45+	1.04
Helsingborg, 2000	3.10***	2.22***	2.00***	1.65*
Helsingborg, 2003	1.17	1.22	1.29	0.95
Helsingborg, 2006	1.38	1.07	1.31	0.84
Jönköping, 2000	1.45	1.34	0.89	1.00
Jönköping, 2003	1.52+	1.20	0.91	0.56+
Jönköping, 2006	1.73*	1.66*	1.14	0.53*
Jönköping, 2009	1.53+	1.20	1.23	1.01
Lidingö, 2003 #	0.53	1.78		
Stockholm, 2004	1.00	1.00	1.00	1.00
<i>Familjestruktur</i>		***	*	*
Båda föräldrar	1.00	1.00	1.00	1.00
Ensamstående mamma	1.40+	1.32	1.34+	1.23
Ensamstående pappa	1.18	2.45*	1.96**	1.05
Växelvis boende	0.99	1.43*	1.08	1.42+
Mamma + annan vuxen	1.29	2.41***	1.38	1.50+
Pappa + annan vuxen	1.19	1.93	0.86	0.80
Annat	2.01	2.08	1.85+	1.24
Ensam			0.84	2.52***
<i>Förtroende för vuxna</i>	***	***		*
Ej förälder				
Ingen	2.16***	1.76**	1.43*	1.99**
Skolsköterska, kurator m.fl.	1.38	1.86*	2.21*	1.24
Lärare, föreningsledare m.fl.	2.12**	1.16	1.29	1.36
Mor-, farförälder, släkt	1.63*	1.89**	0.87	2.32+
Endast förälder	1.38*	0.92	1.05	1.06
Förälder + en	0.86	0.87	1.03	1.23
Förälder + två el flera	1.00	1.00	1.00	1.00

+ p<0.10; * p<0.05; ** p<0.01; *** p<0.001. # Studien från Lidingö 2007 har inte tagits med i analyserna eftersom här endast ingår en fråga om hur ofta man druckit alkohol utan detaljerade uppgifter om olika sorter.

Ser man till familjestruktur framträder signifikanta samband utom bland högstadiepojkar men med ett delvis varierande mönster. Bland flickor är andelen som ofta dricker alkohol högre bland dem som har växelvis boende eller bor med mamma och ”styvpappa” samt för högstadieflickor i den lilla grupp som bor med en ensamstående papp. Bland gymnasiepojkar är det främst de som bor med en ensamstående pappa som skiljer ut sig genom att ha en högre andel som ofta dricker alkohol. Ett gemensamt drag, som gäller i alla grupper, är att de som bor med bägge föräldrar tillhör den grupp som har lägst andel ungdomar som ofta dricker alkohol. På högstadiet framträder även tydliga samband med relation till vuxna medan detta tycks ha mindre betydelse för om gymnasieelever dricker ofta eller ej. Liksom i övriga fall finns här en tydlig skiljelinje mellan de som har förtroende för föräldrar och de som ej har det. Allmänt gäller att andelen högstadieelever som dricker ofta är högre i den senare gruppen. Intressant är här att notera skillnaden mellan högstadiepojkar och -flickor. Bland pojkarna framträder högre risk för att man dricker ofta bland dem som har förtroende till lärare/fritidsledare, bland flickorna bland dem som har förtroende för skolsköterska/ kurator. Bakom detta torde rimligtvis dölja sig olika könsmonster när det gäller vilka man vänder sig till (eller får kontakt med) då man har en mer problematisk situation. Det signifikanta sambandet med förtroende för vuxna som framträder bland gymnasieflickor tycks i första hand handla om att ungdomar som inte har förtroende för någon vuxen skiljer ut sig genom att ha en högre andel som ofta dricker alkohol. Detta tycks till viss del även gälla för gymnasiepojkar även om det här inte framträder något samband med förtroende till vuxna.

Även här kan vi notera en ökning med ökad ålder men i detta fall speciellt markerad under den sista årskursen på respektive stadium. Sambanden med materiella resurser blir svagare men tendensen är fortfarande densamma, ungdomar från familjer med större resurser har i större utsträckning druckit alkohol ofta. Sambanden med invandraranknytning framträder endast på gymnasiet. Bland gymnasiepojkar skiljer främst första generationens invandrare genom en lägre andel som ofta dricker alkohol. Bland gymnasieflickor gäller detta både för första och andra generationens invandrare, vilket skulle kunna vara en antydning om att kulturell/etnisk bakgrund har en mer kvardröjande inverkan bland invandrarflickor än bland invandrarflickor.

Diskussion

I denna studie har vi undersökt sambanden mellan ungdomars familjestruktur respektive förtroende för vuxna och deras alkoholkonsumtion. Familjen har stor betydelse för ungdomars drickande. Ungdomar från splittrade hem har genomgående visat sig dricka mer – och i större utsträckning använda andra droger – än ungdomar från intakta hem (Barret & Turner, 2006). Merparten av studierna på området har emellertid enbart fokuserat på denna grova tudelning och alltså inte fokuserat på mer specifika familjekonstellationer. En förtjänst med det datamaterial som används i denna studie är att vi kunnat göra mer detaljerade analyser av familjestrukturens betydelse.

Resultaten visar i linje med tidigare studier (se t.ex. Flewelling & Bauman, 1990; Ledoux, Miller, Choquet & Plant, 2002) att ungdomars konsumtion av alkohol är uppenbart kopplad till familjestruktur med tydliga indikationer på att situationen är minst ”problematisk” bland dem som bor med bägge sina biologiska föräldrar. I denna grupp är det mindre vanligt än i andra familjekonstellationer att man druckit alkohol och gruppen ligger också (tillsammans med vissa andra grupper) bäst till om man ser till hur ofta man dricker. Speciellt tydligt framträder hur just denna familjekonstellation kan utgöra en barriär för när man skall börja dricka alkohol. Ser man till övriga familjekonstellationer kan man notera en högre konsumtion bland högstadieflickor som bor med en ensamstående mamma, har växelvis boende eller bor med mamma och styvpappa. Denna grupp har inte endast många som druckit alkohol utan bland dem som dricker görs så oftare. Detta ger i förlängningen också stöd för vikten av att mer detaljerade analyser av familjestrukturens betydelse (jfr. Hoffman & Johnsson, 1998) där man även tar hänsyn till ungdomarnas kön.

Det är värt att notera att resultaten beträffande familjestruktur gäller kontrollerat för materiella resurser, förtroende för vuxna och ett antal andra faktorer. Teoretiskt kan man tänka sig att de två första är drivande mekanismer bakom sambandet mellan familjestruktur och ungdomars alkoholkonsumtion. Skillnader i socioekonomisk status (SES) och ”familjeprocesser” (t.ex. sämre relationer) har lyfts fram som tänkbara förklaringar till varför ungdomar från icke-intakta familjer använder mer alkohol och droger (Barrett & Turner, 2006). Dessa kan emellertid inte helt förklara sambandet mellan ungdomars dryckesmönster och familjestruktur – familjestrukturen är relaterad till ungdomarnas alkoholkonsumtion i flera av analyserna trots kontroll för dessa variabler. Det förefaller dock inte teoretiskt rimligt att familjestrukturen i sig skulle ha en direkt effekt på ungdomars dryckesmönster – sambandet förklaras sannolikt av karakteristika som vi inte har mått på (t.ex. föräldrars kontroll och stöd). Variabeln familje-

struktur är huvudsakligen beskrivande och säger som sådan lite om de mekanismer som producerar sambandet med ungdomars alkoholkonsumtion.

Resultaten visar att förtroende för vuxna främst har betydelse för högstadieelevernas alkoholkonsumtion med förtroende för föräldrar som en viktig skiljelinje, även om det är värt att notera att vuxenrelationerna också tycks ha viss betydelse bland gymnasieflickorna. Faktum är att förtroende för föräldrar framträder som en helt central faktor bland högstadieungdomarna. Högstadieelever som anger att de har förtroende för föräldrar har genomgående en lägre alkoholkonsumtion. Skiljelinjen blir speciellt tydlig om man ser till hur många som druckit alkohol men framträder också om man ser till de övriga måtten på alkoholkonsumtion. Detta stämmer väl med den stora betydelse som tidigare studier visat att relationen mellan föräldrar och ungdomar har för ungdomars alkoholvanor (Barnes, Hoffman, Welte, Farrell & Dintcheff, 2006, Barnes, Reifman, Farrell & Dintcheff, 2000.).

Bland ungdomar som saknar förtroende för föräldrarna skilde vi ut fyra grupper. Den högre alkoholkonsumtionen bland ungdomar som inte har förtroende för någon vuxen kan eventuellt ses som ett uttryck för sämre relationer till föräldrar och vuxenvärlden i övrigt. Teoretiskt skulle denna grupp därmed kunna ses som den mest ”missgynnade” i termer av vuxenstöd, och vi fann också en relativt hög alkoholkonsumtion i denna grupp. Något som dock är värt att notera är att vi inte fann stöd för att förtroende för andra vuxna kan kompensera för bristen på förtroende för de egna föräldrarna. Inget entydigt mönster kunde identifieras mellan gruppen som inte har förtroende för några vuxna och de tre övriga grupperna som saknar förtroende för föräldrar. I forskningen om naturliga mentorrelationer utgår man ofta från att ”betydelsefulla andra” kan spela en viktig roll för ungdomar i riskzonen (se t.ex. Zimmerman, Bingenheimer & Notaro, 2002). Det är möjligt att förtroende för föräldrarna är en faktor som väger mycket tyngre än förtroende för andra vuxna; även om andra vuxna individer kan spela en betydelsefull roll kan det ”gap” som brist på förtroende för föräldrar utgör vara svårt att fylla. Det kan också tänkas att dessa ”övriga” vuxna ibland kan komma in först när ungdomarna redan har en hög alkoholkonsumtion. En del ungdomar kan som en följd av en hög alkoholkonsumtion eller familjeproblem komma i kontakt med vuxna som de annars inte skulle komma i kontakt med (t.ex. socialsekreterare), vilket delvis skulle kunna förklara den relativt höga alkoholkonsumtionen bland ungdomar som saknar förtroende för föräldrarna men uppger sig ha förtroende för andra vuxna.

En tänkbar förklaring till att sambandet med förtroende för vuxna är betydligt starkare bland högstadieungdomar än bland gymnasieungdomar har att göra med att alkoholkonsumtion är ett mer normativt beteende i den senare gruppen. Den typ av anknytningsproblematik

som förtroendevariabeln kan tänkas fånga får sannolikt större betydelse i förhållande till mindre normativa beteenden. Graden av anknytning till institutioner som familj och skola har visat sig hänga samman med ungdomars alkohol- och narkotikaanvändning (se t.ex. Dornbusch, Erickson, Laird & Wong, 2001), men resultaten visar alltså att detta kan behöva specificeras. Sammansättningen på gruppen ungdomar som dricker alkohol (särskilt mer frekvent) skiljer sig eventuellt åt mellan högstadie- och gymnasieungdomar. Detta kan också förväntas ha betydelse i förhållande till vilka faktorer som har störst förklaringsvärde. När det gäller mer normativa beteenden får förtroendevariabeln mindre betydelse; det är andra faktorer som är drivande. På en övergripande nivå kan man därför också tänka sig att dryckesbeteenden, åtminstone till viss del, styrs av olika dryckesmotiv bland högstadie- och gymnasieungdomar. I litteraturen gör man ibland en grov tudelning mellan positiva och negativa dryckesmotiv (se t.ex. Cooper, 1994, Cox & Klinger, 1988). De förra avser de fall då man dricker för att uppnå något (t.ex. ha roligt) medan de senare avser de fall då man dricker för att undvika något (t.ex. fly från problem). Det är tänkbart att den senare typen av dryckesmotiv är vanligare bland högstadieungdomar än bland gymnasieungdomar, en fråga som framtida forskning bör belysa.

Ett intressant resultat är att materiella resurser genomgående är positivt korrelerade med alkoholkonsumtion bland ungdomar. Efter kontroll för andra ”förklaringsvariabler” framträder ett tydligt mönster som pekar mot en högre alkoholkonsumtion bland ungdomar som kommer från familjer med större resurser. Det är vanligare bland dessa att man druckit alkohol, om man dricker alkohol dricker man i genomsnitt vid fler tillfällen och – även om sambanden här blir svagare - det är minst lika vanligt att man tillhör gruppen av ”tyngre konsumenter”.

Det skall förtydligas att studien har vissa begränsningar som bör beaktas när man tolkar resultaten. Urvalet är inte ett slumpmässigt urval av samtliga elever i Sverige, och fler studier kan behövas för att bekräfta giltigheten av resultaten bland svenska hög- och gymnasieungdomar. Det är emellertid svårt att tänka sig att andra undersökningar skulle komma fram till markant andra resultat än denna. Genom att undersökningarna är genomförda under lektionstid är bortfallet klart lägre än vad som gäller för t ex postenkäter men man skall dock inte bortse från att det externa bortfallet uppgår till 15-20%, elever som inte var närvarande vid den aktuella lektionen. De strategier som skolor numera genomgående använder, att följa upp elever med mer omfattande frånvaro, torde innebära att huvuddelen av dessa var sjuka eller hade annan form av giltig frånvaro, endast ett mindre antal torde vara skolkande. Detta torde innebära att eventuell underskattning av alkoholkonsumtion är begränsad.

Det skall också nämnas att våra mått på alkohol inte fångar konsumtionsfrekvens vid respektive konsumtionstillfälle. Vi vet helt enkelt inte hur mycket ungdomarna dricker vid de tillfällen de dricker. Detta kan vara särskilt viktigt att beakta i förhållande till sambanden med materiella resurser. Tidigare studier har påvisat att det finns ett positivt samband mellan inkomst och konsumtionsfrekvens bland yngre människor, men att sambandet försvinner när man i stället fokuserar på kvantiteten konsumerad alkohol (Casswell, Pledger & Hooper, 2003). Överlappningen mellan inkomst och materiella resurser kan förmodas vara avsevärd. Det finns alltså en risk att vi här överskattat sambandet mellan familjernas materiella resurser och ungdomarnas alkoholkonsumtion. Det skall också förtydligas att vårt mått på förtroende för vuxna kan ha tolkats delvis olika av olika individer då det inte specificerade huruvida förtroendet för dessa personer avsåg någon specifik dimension eller i allmänhet.

Sammanfattningsvis kan sägas att vi visat på den centrala roll familjestruktur och förtroende för vuxna – i synnerhet föräldrar – spelar i förhållande till ungdomars alkoholkonsumtion. Studien ger därmed ett bidrag till den växande litteraturen kring familjefaktorerers inverkan på ungdomars dryckesvanor. Slutsatsen att förtroendevariabeln är kopplad till ungdomars dryckesmönster utgör ett nytt tillskott till litteraturen om ungdomars alkoholkonsumtion.

Referenser

Ackard, D. M., Neumark-Sztainer, D., Story, M., & Perry, C.. (2006). Parent-child connectiveness and behavioral and emotional health among adolescents. *American Journal of Preventive Medicine*, 30, 59-66.

Amato, P.R. (2000). "The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.

Amundsen, E.J., Rossow, I., & Skurtveit, S. (2005). Drinking pattern among adolescents with immigrant and Norwegian backgrounds: a two-way influence. *Addiction*, 100, 1453-1463.

Beam, M.R., Chen, C., & Greenberger, E. (2002). The nature of adolescents' relationships with their "very important" nonpaternal adults. *American Journal of Community Psychology*, 30, 305-325.

Barrett, A.E., & Turner, R.J. (2006). Family structure and substance use problems in adolescence and early adulthood: examining explanations for the relationship. *Addiction*, 101, 109-120.

Barnes, G.M., Hoffman, J.H., Welte, J.W., Farrell, M.P., & Dintcheff, B.A. (2006). Effects of parental monitoring and peer deviance on substance use and delinquency. *Journal of Marriage and the Family*, 68, 1084-1104.

Barnes, G. M., Reifman, A.S., Farrell, M.P., & Dintcheff, B.A. (2000). The effects of parenting on the development of adolescent alcohol misuse. A six-wave latent growth model. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 175-186.

Blomdahl, U. & Elofsson, S. (2006). *Hur många motionerar/idrottare för lite och vilka är dom? – en studie av den unga befolkningen i Stockholm, Haninge, Helsingborg, Jönköping och Lidingö*. Stockholm stad: Idrottsförvaltningen, forskningsenheten/ Stockholms universitet, institutionen för socialt arbete.

Casswell, S., Pledger, M., & Hooper, R. (2003). Socioeconomic status and drinking patterns in young adults. *Addiction*, 98, 601-610.

Cooper, M.L.(1994). Motivations for alcohol use among adolescents: development and validation of a four-factor model. *Psychological Assessment*, 6, 117-128.

Cox, W.M, & Klinger, E. (1988). A motivational model of alcohol use. *Journal of Abnormal Psychology*, 97, 168-180.

Dornbusch, S.M., Erickson, K.G., Laird, J., & Wong, C.A. (2001). The relation of family and school attachment to adolescent deviance in diverse groups and communities. *Journal of Adolescent Research*, 16, 396-422.

Flanagan, C. (2003). Trust, identity, and civic hope. *Applied Developmental Science*, 7, 165-171.

Flewelling, R. L., & Bauman, K.E. (1990). Family structure as a predictor of initial substance use and sexual intercourse in adolescence. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 171-181.

Hansen, M. D., & Chen, E. (2007). Socioeconomic status and health behaviors in adolescence: a review of the literature. *Journal of Behavioral Medicine*, 30, 263-285.

Henry, K.L. (2008). Low prosocial attachment, involvement with drug-using peers, and adolescent drug use: a longitudinal examination of mediational mechanisms. *Psychology of Addictive Behaviors*, 22, 302-308.

Hoffman, J.P., & Johnson, R.A. (1998). A national portrait of family structure and adolescent drug use. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 633-645.

Kandel, D.B. (1996). The parental and peer contexts of adolescence deviance: an algebra of interpersonal influences. *Journal of Drug Issues*, 26, 289-315.

King, V. (2002). Parental divorce and interpersonal trust in adult offspring. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 642-656

Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., & Engels, R. (2005). Why do young people drink? A review of drinking motives. *Clinical Psychology Review*, 25, 841-861.

Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., & Engels, R. (2006). Who drinks and why? A review of socio-demographic, personality, and contextual issues behind the drinking motives in young people. *Addictive Behaviors*, 31, 1844-1857.

Larsson, B. (2008). Ungdomarna och idrotten. Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer. Stockholm : Stockholms universitet.

Ledoux, S., Miller, P., Choquet, M., & Plant, M. (2002). Family structure, parent-child relationships, and alcohol and other drug use among teenagers in France and the United Kingdom. *Alcohol & Alcoholism*, 37, 52-60.

MacKinnon, D.P., Taborga, M.P., & Morgan-Lopez, A.A. (2002). Mediation designs for tobacco prevention research. *Drug and Alcohol Dependence*, 68, 69-83.

McArdle, P., Wiegersma, A., Gilvarry, E., Kolte, B., McCarthy, S., Fitzgerald, M., Brinkley, A., Blom, M., Stoeckel, I., Pierolini, A., Michels, I., Johnson, R., & Quensel, S. (2002). European adolescent substance use: the roles of family structure, function and gender. *Addiction*, 97, 329-336.

Miller, P. (1997). Family structure, personality, drinking, smoking and illicit drug use: a study of UK teenagers. *Drug and Alcohol Dependence*, 45, 121-129.

Mitchell, C.E. (1990). Development or restoration of trust in interpersonal relationships during adolescence and beyond. *Adolescence*, 25, 847-854.

Naimi, T.S., Brewer, R.D., Mokdad, A., Denny, C., Serdula, M.K., & Marks, J.S. (2003). Binge drinking among US adults. *JAMA*, 289, 70-75.

Nilsson, P. (1998). Fritid i skilda världar: en undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Resnick, M.D., Bearman, P.S., Blum, R.W., Bauman, K.E., Harris, K.M., Jones, J., Tabor, J., Beuhring, T., Sieving, R.E., Shew, M., Ireland, M., Bearinger, L.H., & Udry, R. (1997). Protecting adolescents from harm. Findings from the National Study of Adolescent Health. *JAMA*, 278, 823-832.

Smetana, J.G., Campione-Barr, N., & Metzger, A. (2006). Adolescent development in interpersonal and societal contexts. *Annual Review of Psychology*, 25, 255-284.

Statistiska centralbyrån. (1981). Om barns villkor. Stockholm: LiberFörlag/Allmänna förlag.

Velleman, R.D.B., Templeton, L.J., & Copello, A.G. (2005). The role of the family in preventing and intervening with substance use and misuse: a comprehensive review of family interventions, with focus on young people. *Drug and Alcohol Review*, 24, 93-109.

Wen, M. (2008). Family structure and children's health and behavior. Data from the 1999 National Survey of America's Families. *Journal of Family Issues*, 29, 1492-1519.

Zimmerman, M.A., Bingenheimer, J.B., & Notaro, P.C. (2002). Natural mentors and adolescent resiliency: a study with urban youth. *American Journal of Community Psychology*, 30, 221-240.